

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 9 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРЬ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/SCP1342V3I9Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 9 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Ақтамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яққасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

- Mamajonov Rahimjon Akramovich*
“VII-VIII ASRLARDA ARAB XALIFALIGI ISTILOSIGA QARSHI KURASHDA MAHALLIY HUKMDORLARNING O‘RNI VA ROLI” MAVZUSIGA OID INGLIZ TILLI TADQIQOTLAR TAHLILI 10-16
- Облобердиев Жасурбек Косим угли*
МЕРЫ НАКАЗАНИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ В БУХАРСКОМ ЭМИРАТЕ В КОНЦЕ XIX - НАЧАЛЕ XX ВВ 17-22

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

- Турсунов Бекмухаммад Омонович*
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ МЕЗОН ВА КЎРСАТКИЧЛАРИ 23-34
- Курпаяниди Константин Иванович*
ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СИСТЕМ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЧЕРЕЗ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ 35-44
- Ahmedov Shohjaxon*
O‘ZBEKISTONDA SHAKANA SAVDONI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI 45-51
- Кулибоев Азамат Шоназарович*
БЮДЖЕТ ТАШКИЛОТЛАРИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ 52-62
- Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич*
МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИ БАҲОЛАШДА МИҚДОРИЙ ВА АХБОРОТ ТАҲЛИЛИ МЕТОДОЛОГИЯСИ 63-73
- Abduraxmanova Shoxida Ravshanovna*
TIBBIYOT MUASSASALARIDA RAQOBATBARDOSHLIKNI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH 74-80
- Davronov Istamxo‘ja Olimovich*
МЕНМОНХОНА ХИЗМАТЛАРИ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИ ВА СИФАТИНИ ВАНОЛАШ USULLARI 81-86
- Маматов Бахадир Сафаралиевич*
ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯВИЙ МУҲИТ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ 87-96
- Шолдаров Дилшод Азимиддин ўғли*
КАМ ТАЪМИНЛАНГАН ОИЛАЛАР УЧУН НАФАҚА ВА МОДДИЙ ЁРДАМ ТАЙИНЛАШ ВА ТЎЛАШ ТАРТИБИ 97-104
- Баратов Махсудали Назиралиевич*
МИКРОМОЛИЯВИЙ ТАШКИЛОТЛАР ФАОЛИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 105-116

<i>Ergashev Islom Ismoilovich</i> KESKIN RAQOBAT SHAROITIDA XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI	117-127
<i>Қодиров Азизжон Анварович</i> ЎТИШ ИҚТИСОДИЁТИ МАМЛАКАТЛАРИДА ЭКОТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ АМАЛИЁТИ	128-136
<i>Эшонкулов Акмал Кудратович</i> ПРОБЛЕМЫ ПРОВЕДЕНИЯ АНАЛИЗА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	137-142
<i>Астанов Шерзод Рустамович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИНВЕСТИЦИОН ЛОЙИХАЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ МЕХАНИЗМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	143-150
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Abdullayev Ibodulla Abdullayevich</i> YOSHLARNI MILLIY G'URUR RUHIDA TARBIYALASHDA OILA VA OILAVIY QADRIYATLARDAN UNUMLI FOYDALANISH USULLARI	151-155
<i>Turabova Sevara Kattaqulovna</i> BAHS-MUNOZARALARDA QO'LLANILADIGAN TUZOQLAR VA MANIPULYATSION (SPEKULYATIV) USULLAR	156-164
<i>Alimatova Nargis Abduxalilovna</i> BARQAROR RAQOBAT USTUNLIGI-RAQOBATBARDOSHLIK OMILI	165-174
<i>Allayarova Marhabo Mavlonovna</i> UCHINCHI RENESSANS DAVRIDA YOSHLAR BADIY IJODINI RIVOJLANTIRISH ZARURIYATI	175-179
<i>Рахманов Баҳодир</i> СИНЕРГЕТИК ТАФАККУР: ФАЛСАФИЙ МЕРОСИМИЗНИ ТАДҚИҚ ЭТИШНИНГ АҲАМИЯТИ	180-186
<i>Abdiraxmanov Muzaffar Zaripbayevich</i> ABU ALI IBN SINONING XORAZM MA'MUN AKADEMISIDAGI FAOLIYATI	187-191
<i>Mirzaxalov Xojiakbar Tajibayevich</i> JAMIYATDA GENDER TENGLIGI MUAMMOSINING IJTIMOY-FALSAFIY TAHLILI	192-197
<i>Azimov Ashirali Mehmonboyevich</i> XOTIN-QIZLAR GENDER MA'RIFATINING IJTIMOY BARQARORLIKKA TA'SIRI	198-202
<i>Azimov Sherzod</i> PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF SPORT IN SOCIETY	203-207
<i>Абдурахмонович Хасан Иброхимович</i> ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАР ИННОВАЦИОН ТАФАККУРИНИ ЮКСАЛТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ	208-216

10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ*Kuliyeva Dilshoda Alijon qizi*

QUMAN TOPISHMOQLARINING O'ZBEK FOLKLORIDAGI PARALLEL SHAKLLARI 217-223

Teshabaeva Dilfuza Muminovna, Abduxalilova Gulbaxor Karabaevna

ТУРИЗМ СОҲАСИГА ОИД СЎЗ ВА ИБОРАЛАРНИ ПРЕФИКСЛАР ЁРДАМИДА

ЯСАЛИШИ 224-230

Abdinazarov Uktam Qushoqovich

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI.. 231-236

Axmedova Shaxodat Maxmutovna

O'ZBEK XALQ PAREMALARIDA SHIFO KONSEPTINING IFODALANISHI..... 237-241

Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich

JAHON TILSHUNOSLIGIDA PAREMALAR TADQIQI 242-246

Vositov Otabek Toxirjonovich

TABIATNING ATMOSFERA HODISASI UMUMIY MA'NOSI VA LEKSIK SEMANTIKA

GURUHLARNING STRUKTURAL XUSUSIYATLARI 247-253

Hodir Raхmatullaev

НАЗАР ЭШОНҚУЛ НАСРИДА ШАРПА АРХЕТИПИНИНГ ТАЛҚИНИ 254-260

12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР*Мамасобиров Давронбек Эрназарович*

ВАТАНДОШЛАР БИЛАН ИШЛАШ: ҚИЁСИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛ 261-270

Urakov Djahongir Rajabovich, Sharipovasror Safar o'g'li

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI QONUN HUJJATLARIDA FUQAROLIK JAMIYATI

INSTITUTLARNING HUQUQIY ASOSLARI 271-276

13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ*Djamaldinova Shaxlo Obloberdiyevna*

OLIY TIBBIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARI HISSIY-KOMMUNIKATIV

KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH 277-281

Umarova Zaxro Abduraxim qizi

TALABALAR MUSTAQIL TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHDA NOSTANDART FIKRLASH

(THINKING OUTSIDE THE BOX) NING ROLI 282-287

Kadirov Ramz Turabovich

TALABA-AKTYORLARNING SAHNA NUTQIGA OID BILIM VA KO'NIKMALARINI

TAKOMILLASHTIRISHNING SPETSIFIK TEXNOLOGIYALARI (DARS JARAYONIDAGI

MASHG'ULOTLAR MISOLIDA) 288-295

Khabiba Madaminovna Jurabekova

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF LISTENING IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE

COMPETENCE OF STUDENTS IN RUSSIAN LESSONS 296-302

<i>Nishonov Akmal Obidovich, Xamrakulov Xamidullo Turgunboyevich</i> KLAUSTERLI O'ZARO TA'SIR SHAROITIDA INFORMATIKA O'QITUVCHILARINING MALAKASINI OSHIRISH JARAYONINI MODELASHTIRISH MASALALARI	303-310
<i>Ergashev Murodbek Ikromovich</i> MUSIQA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING KREATIV VA IJTIMOYIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING MAVJUD IMKONIYATLARI	311-316
<i>Utkirov Nusrat Kamilovich</i> BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHNING KASBIY-PEDAGOGIK KOMPETENTLI TA'MINOTINI RIVOJLANTIRISH	317-322
<i>Yulbarsova Xurshida</i> BO'LAJAK SOTSIOLOGLARDA IJTIMOYIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILY-PEDAGOGIK JIHATLARI	323-329
<i>Baychayev Fazliddin Xusenovich</i> BO'LAJAK KON-METALLURGIYA SANOATI MUTAXASSISLARINING ELEKTROSTATIKAGA OID NAZARIY BILIMLARINI MUSTAHKAMLASH	330-335
<i>Muminov Ulmas Ravshanqulovich</i> O'ZBEKISTONDA "MAHALLA INSTITUTI" NING MAHALLIY O'Z-O'ZINI BOSHQARISH – ORGANI SIFATIDA SHAKLLANISHI, UNING HUQUQIY ASOSLARINI YARATILISHI	336-341
<i>Tajibayeva Ma'mura Tojidinovna</i> AJDODLARIMIZ PEDAGOGIK TA'LIMOTLARINI O'RGANISH ASOSIDA TALABALARDA G'OYAVIY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISH	342-346
<i>Askarova Zulayxo</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING FIKRLASH DARAJASINI ANIQLASHDA INNOVATSION METODLARDAN FOYDALANISH SAMARASI	347-352
<i>Akhmadjonova Diyora Dilshod qizi</i> EXPLORING THE EFFECTIVENESS OF TEACHING THROUGH ONLINE PLATFORMS	352-362
<i>Jumaniyazova Go'zal</i> OLY O'QUV YURTI TALABALARINI PIRLSGA YO'NALTIRILGAN TOPSHIRIQLARNI TAYYORLASHGA O'RGATISH METODIKASI	363-367
<i>Xusaiova Leyla Yunusova</i> СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ОБУЧЕНИИ ФОНЕТИКЕ: ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ	368-373
<i>Xudayberganov G'ayrat Quranboyevich</i> МАТЕМАТИК КРЕАТИВ ТАВСИФДАГИ MASALALARNING BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KREATIV FIKRLASHINI FANLARARO ABSSESSIAL VA ORDINATAL BOG'LAB SHAKLLANTIRISHDAGI O'RNI VA ROLI	374-379
<i>To'xtasinov Muhammadjon</i> PEDAGOGLAR KASBIY KOMPETENLIGINI OSHIRISHDA UZLUKSIZ METODIK XIZMATNING O'RNI	380-384

Eshnazarov Murod Karimovich

GERMENEVTIK YONDASHUV ASOSIDA TA`LIM MAZMUNINI RIVOJLANTIRISH

IMKONIYATLARI385-391

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Рўзиев Абдумалик Ортиғалиевич

Тошкент халқаро молиявий бошқарув ва технологиялар
университети доценти, иқтисодиёт фанлари номзоди
Email: aoruziyev@gmail.com

МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИ РАҚАМЛАШТИРИШНИ БАҲОЛАШДА МИҚДОРИЙ ВА АХБОРОТ ТАҲЛИЛИ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Аннотация. Мақолада рақамли иқтисодиёт тушунчаси таҳлил қилинган ва таққосланган, уларнинг услубий ўхшашлик ва фарқлари, шунингдек, амалий қўллаш муаммолари очиб берилган. Миллий иқтисодиётни рақамлаштиришни баҳолашда миқдорий ва ахборот таҳлили методологияси, унинг ишлаш механизми ҳамда таркибий қисмлари таклиф этилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, рақамли технологиялар, ахборот жараёнлари, глобал индекслар.

Ruziev Abdumalik Artigaliievich

Associate Professor at Tashkent International University
financial management and technology, PhD in Economics

METHODOLOGY OF QUANTITATIVE AND INFORMATIONAL ANALYSIS IN ASSESSING THE DIGITAL DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Abstract. The article analyzes and compares the concepts of the digital economy, identifies their methodological similarities and differences, as well as problems of practical application. A methodology for quantitative and informational analysis, its working mechanism and components in assessing the digitalization of the national economy is proposed.

Keywords: digital economy, digital technologies, information processes, global indices.

Рузиев Абдумалик Артиғалиевич

Доцент Ташкентского международного университета управления
финансами и технологий, кандидат экономических наук

МЕТОДОЛОГИЯ КОЛИЧЕСТВЕННО И ИНФОРМАЦИОННОГО АНАЛИЗА В ОЦЕНКЕ ЦИФРОВОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. В статье анализируются и сравниваются концепции цифровой экономики, выявляются их методологические сходства и различия, а также проблемы практического применения. Предложена методология количественного и информационного анализа, ее рабочий механизм и компоненты при оценке цифровизации национальной экономики.

Ключевые слова: цифровая экономика, цифровые технологии, информационные процессы, мировые индексы.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I9Y2023N07>

Кириш. Жаҳон амалиётидаги ҳозирги глобал билимлар иқтисодиётига ўтиш жараёнлари билим ва илмий кашфиётларни маҳсулотга айлантириш талабларини қўйиши билан бирга инновациялар, мослашиш ва янги технологиялардан фойдаланиш салоҳияти ҳам миллий, ҳам жаҳон иқтисодиёти учун ўсишнинг асосий омилларидан ҳисобланади.

Иқтисодий ривожланишнинг ҳозирги босқичидаги ўзига хос хусусиятлари шундан иборатки, рақамли технологиялардан (сунъий интеллект, башоратли таҳлиллар, 3D технологиялар, буюмлар интернет) кенг миқёсда фойдаланиш билан бирга ижтимоий-иқтисодий тизимнинг барча соҳаларида иқтисодий фаолият субъектлари ва жараёнлари бўйича тўпланган рақамли маълумотлар массивини иқтисодий ахборот тизимларида тўлиқ ва самарали ҳаракатланишни тақозо этади. Шу билан бирга, иқтисодиётнинг алоҳида ўзаро бир биридан фарқ қилувчи анъанавий тармоқлари бир хил бўлмаган даражада ривожланиш хусусиятига эга бўлиб, ёндош соҳалар ўртасидаги фарқ қилувчи жиҳатлари ўзгариб бориши билан бирга илгари мавжуд бўлмаган янги фаолият йўналишлари яратилмоқда, бир биридан тубдан фарқ қилувчи бизнес-моделлар пайдо бўлмоқда.

Ҳозирги кунда жаҳон амалиётида кечаётган глобал иқтисодий жараёнлар миллий рақамли иқтисодиётни ривожлантиришда асосий омилларга эътибор қаратишни, жумладан, ишлаб чиқаришни бозордаги индивидуал талабларни қаноатлантира оладиган маҳсулот ва хизматларга йўналтириб янги иш ўринларини яратишга имкон берувчи ва мамлакат рақобатбардошлигига ижобий таъсир кўрсатувчи, қулай бизнес муҳитини яратувчи, зарур хизматларни доимий ривожлантириш ва такомиллаштиришга имкон яратадиган инновацион ишланмаларни узлуксиз рағбатлантириб боришни талаб қилади.

Рақамли трансформация жараёнлари катта мураккаблик ва кўп ўлчовлилик билан тавсифланувчи омилларга асосланади. Жумладан, энг муҳим ва тўғри стратегик қарорлар қабул қилиш ва натижавийлигини баҳолашда, асосий йўналишларда ривожланишни режалаштириш ва тескари алоқали билдирилган фикр-мулоҳазалар асосида таҳрирловчи таъсирларни амалга ошириш орқали ўз вақтида бундай омилларни аниқлаш ва ўлчаш имкониятига эга бўлиши зарур бўлган кўплаб турли омиллар таъсир кўрсатади.

Рақамли технологияларни ривожлантириш ва фойдаланиш самарасини баҳолаш бўйича дунё ҳамжамиятида етарлича катта тажриба тўпланганлиги билан бирга рақамли иқтисодиётнинг бир қатор янги технология ва ҳодисаларини статистик баҳолаш соҳасига етарлича эътибор қаратилмаган, халқаро кузатув стандартларини модернизация қилиш ва рақамли иқтисодиётнинг турли жиҳатларини баҳолаш ҳамда ҳажминини аниқлаш бўйича тартибларни ишлаб чиқиш эса халқаро ҳамкорликни талаб этади.

Аксарият ҳолатларда Ўзбекистонда етакчи давлатлардан ортда қолсада охириги йилларда ахборотлашган жамият ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш бўйича аҳамиятли чора-тадбирлар ишлаб чиқилди. Ўз навбатида ортда қолиш сабабларини аниқлаш ва уни бартараф этиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш, рақамли

иқтисодиётни янада ривожлантириш юзасидан илмий-тадқиқот ишларини олиб бориш зарур. Иқтисодиётнинг барча тармоқларида рақамли технологиялардан фойдаланишга тайёрлик даражасини янада батафсил ва ҳар томонлама мажмуавий таҳлил қилиш долзарблигича қолмоқда, шу маънода уларнинг иқтисодий ва ижтимоий жараёнларга кўрсатадиган бевосита таъсирини баҳолаб олиш зарур бўлади.

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиёт ривожланишининг ҳозирги ҳолатини таҳлил қилиш жаҳон амалиётида тўпланган тажрибани ҳисобга олган ҳолда амалга оширилиши зарур. Таҳлил мажмуаси, АКТ инфратузилмаси ва АКТдан фойдаланиш, АКТ бозори, ахборот саноати, инновацион салоҳият, АКТдан фойдаланишда ишонч ва хавфсизлик, асосий соҳаларни ривожлантириш учун АКТдан фойдаланиш даражаси билан боғлиқ асосий кўрсаткичлардан ташкил топган бўлиши мақсадга мувофиқ. Шу билан бирга, рақамли иқтисодиётнинг такомиллашувчанлик хусусиятларини эътиборга олиб ўзига хос янги ҳодисалар ва технологияларнинг пайдо бўлишини эътиборга олган ҳолда, бу кўрсаткичлар тўплами узлуксиз такомиллаштирилиши ва кенгайтириб борилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Айни дамда Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш билан боғлиқ мавжуд ҳолатни баҳолаш методологиясини ишлаб чиқиш учун Жаҳон банкининг Ахборотлашган жамиятини ривожлантириш институти билан ҳамкорликда тайёрланган дунёнинг турли мамлакатлари учун ишлаб чиқилган рақамли иқтисодиётни баҳолаш методологиясидан ҳам ҳар томонлама фойдаланиш алоҳида аҳамиятга эга. Методология халқаро ташкилотлар (ИХТТ, Халқаро электр алоқа иттифоқи (ХЭИ), Жаҳон иқтисодий форуми (ЖИФ) ва бошқалар), жаҳоннинг етакчи консалтинг компаниялари, соҳа вакиллари, шунингдек, Жаҳон банки томонидан олинган тадқиқотлар натижаларига таяниши зарур.

Бундай методологияни ишлаб чиқиш йўналиши жорий ҳолатни кенг қўламли таҳлил қилишга қаратилиши зарур ва таҳлил натижаларидан кейинги ҳаракат ҳамда йўналишлар режасини шакллантиришда фойдаланилиши муҳим ҳисобланади.

Ўз навбатида, жаҳон амалиётида рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш даражасини баҳолаш учун жаҳон амалиётида мавжуд бўлган ривожланишни баҳолашга ёрдам берувчи кўп сондаги глобал индекслар мавжуд бўлишига қарамасдан, бу индекслар мамлакат телекоммуникация инфратузилмасини ривожлантиришдаги сўнгги ютуқлар амалиётга қандай татбиқ этилаётганини баҳолай олмаслиги билан бир вақтда бу мамлакатнинг илғор инновацион технологиялар деб аталувчи сунъий интеллект, блокчейн, буюмлар интернет, квант технологияларни ривожлантиришга қўшаётган ҳиссаси қандай эканлигини баҳолашга ҳам имкон бермайди.

Бундан ташқари, таъкидлаш жоизки, барча индекслар глобаллик хусусиятига эга, яъни бу индекслар мамлакатнинг рақамли иқтисодиётни ривожлантиришдаги умумий ҳолатини баҳолайди. Шунингдек, барча баҳолаш индексларини ҳисоблаш учун маълумотлар бевосита миллий ва халқаро статистик ташкилотлар томонидан тақдим этилади ёки ўтказилган миллий тадқиқотлардан олинишини айтиб ўтиш лозим.

Иқтисодиёт тармоқларини рақамлаштириш даражасини баҳоловчи кўрсаткичлар ишлаб чиқилмаган, яъни рақамли технологияларнинг иқтисодиёт ва хизматларнинг анъанавий тармоқларига кириб бориши самарасини баҳоловчи индекслар деярли яратилмаган. Бугунги кунда АКТнинг банк бизнесига чуқур кириб бораётганлиги,

fintech компаниялари яқин истиқболда банкларни молия бозорларидан сиқиб чиқариши эҳтимоли мавжудлиги тўғрисида турли фикрлар билдирилган. Тиббиёт соҳасида АКТ фаол жорий этилмоқда, айнан шу соҳада роботлардан фойдаланиш, маслаҳат ва ташҳис қўйиш учун АКТдан самарали фойдаланилаётганлиги тўғрисида кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Аммо рақамлаштириш даражасини қандай ўлчаш ва бу кўрсаткич қай даражада бўлиши мумкин, рақамли технологияларнинг кириб бориш даражасини иқтисодиёт тармоқлари бўйича бир-бири билан қандай таққослаш мумкинлиги каби саволларга жавоб топишда ҳозирча тўлиқ ечим ишлаб чиқилмаган.

Материал ва метод. Ҳозирги вақтда маҳаллий ва хорижий адабиётларда рақамли иқтисодиёт концепциясининг умумий қабул қилинган таърифи ишлаб чиқилмаган. 1994 йилда канадалик олим Дон Тапскотт илмий тадқиқотларда биринчи марта виртуал иқтисодий тизимни тавсифлаш учун "рақамли иқтисодиёт" тушунчасидан фойдаланди. [11; 42-43-б.]. Орадан бир оз вақт ўтиб 1995 йилда Николас Негропonte ўзининг "Being Digital" номли илмий мақоласида "атомлар ўрнига битлардан фойдаланиш"га асосланган рақамли иқтисодиёт ва асосида рақамли технологиялар турган янги технологик уклад иқтисодиёти сифатида тушунишни таклиф этди [8; 3-4-б.]. Рақамли иқтисодиётни иқтисодий фанлар нуқтаи назаридан кўриб чиқишда, биринчи навбатда, бу инновацияларнинг бозор ўзаро ҳамкорлик иштирокчилари фаолиятига таъсири таҳлил объекти ҳисобланади. Х. Варинан ўз тадқиқотларида рақамли технологияларни жорий этиш натижасида хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятидаги маълумотларни тўплаш ва таҳлил қилишни фаол қўллаш, индивидуаллаштириш ва мослаштириш, эксперимент ўтказиш ва узлуксиз ривожлантириш, шартномалар тузишдаги инновациялар (иқтисодий операцияларнинг янги турлари: электрон пуллар, каршеринг ва бошқалар), мувофиқлаштириш ва коммуникацияни ўз ичига олган бешта асосий ўзгаришларни қайд этади [1; 7-8-б.].

Эълон қилинган илмий нашрларнинг катта қисми бевосита рақамли технологияларни жорий этишнинг катта маълумотлар, машинали ўрганиш, буюмлар интернет, блокчейн, сунъий интеллект, бутунлай рақамли платформалар кабиларга асосланган технологик жиҳатларига бағишланган [5; 5-6-б., 12; 53-55-б., 3; 127-128-б.]. Бироқ бу тадқиқотларнинг кўпчилиги аниқ технологияларнинг ишлаш тамойилларини таҳлил қилиш йўналишида олиб борилган. Уларнинг рақамли иқтисодиёт моҳиятини очиқ беришга имкон берувчи ижтимоий-иқтисодий жараёнларга кўрсатиши мумкин бўлган таъсирлар тўплами таҳлили эса долзарблигича қолмоқда.

Рақамли иқтисодиёт фақат технологиялар нуқтаи назаридан кўриб чиқилганда, хорижий адабиётларда билдирилган қуйидаги талқинларни умумлаштириш мумкин:

–ялпи ички маҳсулот ва соф активлар ҳажмини оширадиган компаниялар, ресурслар ва хизматлар ҳамда бозорларда амалга ошириладиган виртуал ресурслар ва рақамли операциялар мажмуи [10; 97-99 б.];

–“хўжалик фаолияти янги хусусиятларга эга бўлган хўжалик юритувчи субъектлар, шунингдек, янги тармоқлар ва бозорларнинг пайдо бўлишига имкон берувчи сифат жиҳатидан янги бизнес моделлари ва тармоққа боғланган компьютер технологиялари комбинацияси” [7; 429-431-б.];

–рақамли платформада бир нечта фойдаланувчилар гуруҳининг ҳаракатчанлиги ва ўзаро таъсири билан тавсифланадиган иқтисодиёт, бу бир томондан ижобий ёки

салбий ташқи таъсирларнинг шаклланишига олиб келса, бошқа томондан маълумотлар қиймат манбаи сифатига эга [9].

Халқаро амалиётда “рақамли иқтисодиёт” тушунчасининг мавжуд бўлган таърифларини таҳлил қилиш, рақамли иқтисодиётнинг мувофиқлаштирилган ва умумлаштирилган қатъий бир таърифи мавжуд эмас деган хулосага олиб келади. Жумладан, халқаро манбаларда рақамли иқтисодиёт тарифини аниқлашдаги ёндашувларда технология ва инновацион технологиялар усулларини ўзгартириш йўналишларига эътибор қаратилган. Шу билан бирга, барча ёндашувларда навбатдаги технологик тартибга ўтишнинг асоси АКТ (биринчи навбатда Интернет), рақамли тизимнинг энг муҳим элементлари билим алмашинуви ва бунга имкон берувчи технологиялар; бу алмашувда иштирок эта оладиган ҳамда уни бошқариш қобилиятига эга инсонлар эканлиги таъкидланади [2].

Демак, “рақамли иқтисодиёт” таърифини аниқлашдаги асосий мураккаблик унинг таркибидаги чексиз сондаги элементлардан ташкил топиши мумкинлиги билан боғлиқ. “Рақамли иқтисодиёт” моҳиятининг тоифалаштирилган мазмунини таҳлил қилиш уларда қуйидаги ёндашувлар мавжудлигини аниқлашга имкон беради:

- инсон фаолиятининг барча соҳаларида ахборотни тўплаш, сақлаш, ишлов бериш, қайта шакллантириш ва узатиш жараёнларига рақамли технологиялар тўлиқ ҳамда фаол жорий этилган ва амалий жиҳатдан доимий қўлланиладиган иқтисодиёт туридир [2];

- рақамли технология ва тармоқларидан реал вақт тартибида фойдаланишга асосланган ижтимоий-иқтисодий ва ташкилий-техник муносабатлар тизимидир [6; 112-114-б.];

- миллий иқтисодиётнинг виртуал муҳитда рақамли маҳсулот ва хизматлар ишлаб чиқариш ва савдоси билан шуғулланувчи тармоғидир [4; 26-27-б.];

- тузилиши ўзаро боғлиқ элементлар билан ифодаланадиган асосий йўналиши реал иқтисодиётга тўлдирувчи сифатида барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлайдиган мураккаб ташкилий-техник тизимдир [2; 4; 28-29-б.].

Шу билан бир вақтда, бу ривожланишни тушуниш, таҳлил ва талқин қилишдаги назарий ёндашувларга бағишланган кейинги тадқиқот ва ишланмаларда рақамли иқтисодиётга берилган тушунча ва таърифлар бир-биридан фарқ қилади.

Юқорида таъкидланган фикрлар рақамли иқтисодиёт ўзида мақсади рақамли (виртуал) маҳсулот ва хизматларни ишлаб чиқаришдан иборат бўлган шунчаки иқтисодий фаолият эмас деган хулосага келишга имкон беради. Демак, рақамли иқтисодиётни қуйидагича изоҳлаш мумкин - рақамли жараёнларга интеграция қилинган истеъмолчининг индивидуал талабларини тўлиқ қондирилиши ҳисобига ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларининг ўсиши таъминланадиган иқтисодиётдир; рақамли экотизимларни яратиш учун бозорларда ахборот тармоқларидан фойдаланган ҳолда инновацион ҳамкорликни ривожлантирилишидир; маҳсулот ва хизматларни рақамли ечимлар асосида технологик такомиллаштирилишидир; иқтисодий самарадорликка эришиш мақсадида бизнес жараёнлари ва компанияни бошқаришнинг ташкилий шакллари рақамли қайта тузилмалаштирилишидир. Энг муҳим бўлган жиҳат шуки, умумий ҳолда “нима” рақамлаштирилади деган саволга иқтисодий тафаккур нуқтаи назаридан жавоб бериш зарур.

Мамлакатда рақамли иқтисодиётни яратишнинг асоси бўлган рақамлаштириш жараёнлари ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий омилига айланиши зарур. Рақамлаштириш даражасининг ҳолати ва салоҳиятини баҳолаш макродаражада (мамлакатни рақамлаштириш), мезодаражада (вилоят), субмезодаражада (шаҳар, туман, туман марказлари) кўриб чиқилиши мумкин.

Тадқиқотда қўйилган масалаларни ечиш учун илмий билишнинг диалектик усули, шунингдек, умумий илмий ва махсус тадқиқот усуллари: комплекс таҳлил ва синтез, тизимли ёндашув, шунингдек, жадвал ва график воситалар ёрдамида таққослаш усулларидадан фойдаланилди.

Натижа. Миллий иқтисодиётни рақамлаштириш жараёнлари кўп қиррали, шу билан бирга муҳим аҳамиятга эга масалалар тўплами бўлиб, бу жараёнларни таҳлил этиш ва баҳолаш зарурияти кун сайин ортиб боради. Рақамлаштириш асида ўз моҳиятига кўра маълум мақсадларга қаратилгандир. Аммо бундаги ана шу мақсадлар турли кўринишда ва моҳиятда бўлади, айниқса иқтисодиётда.

Бундай мантиқий фикрларимизнинг мавжудлик моҳияти шундаки, рақамлаштириш миллий иқтисодиёт даражасида том маънода рақамли иқтисодиётни шакллантиришга ва ривожлантиришга қаратилгандир. Бу ерда бирламчи восита рақамли технологиялар ҳисобланади. Демак, рақамли иқтисодиётни шакллантириш ва ривожлантириш рақамли технологиялар доирасида кечади. Юқорида айтиб ўтилган иқтисодиётдаги мақсадлар натижалари турли кўриниш ва моҳиятда бўлишлигини рақамли иқтисодиётда кечадиган тўғри ва илмий асосда тушуниш билан боғлаш зарурдир.

Бунинг учун маълум маънодаги уларни баҳолашнинг миқдорий ва ахборот таҳлил методологиясини ишлаб чиқиш керак бўлади. Бу масалада бизнинг ёндашувимизни ёритиш учун биз томонимиздан ишлаб чиқилган қуйидаги схемадан фойдаланишни таклиф этамиз (1-чизма). Рақамли технологиялар ва ахборот жараёнлари ҳар қандай иқтисодий ривожланишга қаратилишини инобатга олиб методологиямизни ёритишга ўтамыз. Миллий иқтисодиёт иқтисодий ресурслари тўплами (мавжудлиги) ҳар қандай иқтисодий жараён ва ижтимоий муносабатлар асоси эканлигини инобатга олиб уларни биз меҳнат, табиий, ахборот ва капитал ресурслар кўринишида тасаввур этамыз.

Бу ерда энг муҳим жиҳат шундаки, иқтисодий ресурсларни рақамли иқтисодиётни ривожлантириш нуқтаи назаридан фойдаланиш зарурлигини таъкидлаб ўтамыз. Шу билан бирга мундай фойдаланиш ижтимоий муносабатлар, иқтисодий муносабатлар ва рақамли иқтисодиётни ривожланганлиги ҳолатидан иборат мантиқий боғлиқликни таъкидлаб ўтамыз. Шу нуқтаи назардан ижтимоий муносабатларни ўз ичига олувчи элементларни ҳисоблаб ўтамыз.

Булар ижтимоий-маънавий, ижтимоий-ҳуқуқий ҳамда ижтимоий-ийтисодий муносабатлардан иборатдир. Иқтисодий муносабатларга эса ташуилий-иқтисодий, иқтисодий-ҳуқуқий муносабатлар ва иқтисодий-молиявий муносабатлардан ташкил топишини таъкидлаб ўтамыз.

1-чизма. Миллий иқтисодиётни рақамлаштиришни баҳолашнинг миқдорий ва ахборот таҳлили методологияси

Миллий иқтисодиёт иқтисодий ресурслари тўплами (мавжудлиги) ҳар қандай иқтисодий жараён ва ижтимоий муносабатлар асоси эканлигини инобатга олиб уларни биз меҳнат, табиий, ахборот ва капитал ресурслар кўринишида тасаввур этамиз.

Ижтимоий ва иқтисодий муносабатларнинг рақамли иқтисодиётда мавжудлиги ҳамда ривожланиши шунда кўринадики бу муносабатлар ўз моҳиятига кўра миллий иқтисодиёт иқтисодий ресурслари тўпамидан фойдаланиш жараёни кечади. Аммо бундай фойдаланиш рақамли иқтисодиётда ўзгача кечади. Бунинг асосий сабаби рақамли технологиялар ва ахборот жараёнлари юқоридаги муносабатларга ўзгача таъсир этади.

Бу таъсирни биз қуйидагича ифодалаймиз. Гап шундаки, рақамли технологиялар ва ахборот жараёни бевосита рақамли иқтисодиёт бўйича келтирилган турли тушунчаларга мос равишда таъсир этади. Бу ерда энг муҳим жиҳат шундаки қай

даражада асосланган тушунча бўлишига қараб рақамли иқтисодиётнинг ривожланганлигини баҳолаш мезонлари аниқланади.

Бу мезонларни ишлаб чиқиш зарурияти эса иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини белгилаши билан асосланади. Бунга сабаб эса рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг миллий индекслари ва рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг халқаро индекслари мавжудлиги бўлиб, улар турли тамойиллар асосида ишлаб чиқилишидир.

Бу тамойиллар иқтисодий ресурслардан қай даражада самарали фойдаланишини белгилашидир. Шу ўринда таъкидлаш жоизки иқтисодий ресурслар турли мамлакат ва минтақаларда турлича тақсимланган ва бу ўз навбатида рақамли иқтисодиётни ривожлантиришни баҳолаш мезонларини тўғри белгилаш билан боғлиқ масалани ўртага қўямиз.

Муҳокама. Юқорида айтиб ўтилган асосий масала, яъни рақамли иқтисодиёт тушунчасини асосланганлиги билан боғлиқ масалага бориб тақалади. Бу ерда шунга алоҳида эътибор бериш керакки рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг миллий индекслари ва халқаро индексларини доимо ўзаро боғлиқлик даражасини аниқлаш масаласи туради. Бунга сабаб юқорида таъкидлаганимиздек, иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини аниқланишига нисбатан рақамли иқтисодиётни ривожлантиришни баҳолаш мезонлари турлича бўлиши билан боғлиқдир.

Энди, бу биз таклиф этаётган схемадан асосий ахборот жараёни нималардан иборат бўлиш зарурлигини ифодалаймиз, чунки миқдорий ва ахборот таҳлил методологияси айнан рақамли иқтисодиётда кечадиган жараёнларни ифодалайди. Бунга сабаб эса шу схемадаги энг муҳим элемент рақамли технологиялар ва ахборот жараёнларидир, бу методология айнин рақамли иқтисодиётни ривожлантириш методологияси сифатида қарашга асосланади. Бундан ташқари, миллий иқтисодиётни ривожлантириш ҳозирги кунда бевосита рақамли иқтисодиёт шароитида кечаётганлигини ифодалайди.

Бу биз эслатиб ўтган барча жараёнларда миқдорий ўлчашлар бўлишининг зарурлиги масаласи туради. Энг муҳими, айнан қандай миқдорлардан фойдаланиш зарурлиги масаласини келтириб чиқаради.

Маълумки, миқдорий баҳолаш адекватлиги унда қатнашаётган маълумотлар тизимига чамбарчас боғлиқдир. Шу ўринда таклиф этилаётган схемада миқдорий баҳолашни айнан ахборот таҳлили тизимида қатнашаётган маълумотларни ёритишнинг зарурияти шундаки, уларга мос равишда жадвал кўринишидаги маълумотлар тўпламини яратишни асослаш билан ифодаланади.

Бундай асослашни биз миллий иқтисодиёт иқтисодий ресурслари тўпламидаги (МИИРТ) ахборот ресурслари (АР) ва капитал ресурсларининг (КР) ўрнини кўрсатиш орқали миллий иқтисодиётни рақамлаштиришдаги ўринини кўратиш орқали, яъни миқдорий ва ахборот таҳлил методологиясидаги ўрнини кўрсатиш орқали эришиш мумкинлигини айтмоқчимиз.

Энг аввало таъкидлаш лозимки, АР ва КР иқтисодий ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш нуқтаи нааридан фойдаланишдаги ўрнини белгилаш муҳимдир.

Бу шуни англатадики қай даражада биз рақамли иқтисодиётни (РИ) ривожлантиришнинг баҳолаш мезонлари ифодалай олиш заруриятини асослашимизга боғлиқ.

Схемада кўрсатилганидек, бу мезонлар айнан иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини белгилайди. Шу билан бирга, иқтисодий ресурслардан рақамли иқтисодиётни қаноатлантириш нуқтаи назаридан фойдаланиш билан боғлиқлиги, энг муҳими бу жараёнларда қандай маълумотлар тўплами иштирок этиши кераклигини белгилаш зарур. Бу эса ўз навбатида таклиф этилаётган методологияни ишлаш технологиясини аниқлайди.

Энди биз буни миқдорий баҳолашга асос бўлувчи маълумотлар тўпамини таҳлил қилишга ва комплекс баҳолаш учун зарур механизмини шакллантиришга ўтамиз.

Бунинг учун иқтисодиётни рақамлаштириш назарияси ва амалиётида биринчи марта киритилаётган тушунча – “Ахборот ресурслари рақамлаштирилишида уларнинг иқтисодий функционалик индекси”ни (биз томондан киритилмоқда) умумметодологик характери ҳамда амалий жиҳатини кўриб чиқиш учун схемаси таклиф этилди.

Ишлаб чиқилган схемада, бу индекснинг асосий мантиқий-узвий боғлиқлик даражасини ифодаловчи элементлар келтирилган. “Ахборот ресурслари рақамлаштирилишида уларнинг иқтисодий функционалик индекси” биз томондан тизимлашган категория сифатида қаралиб, унда “Ахборотнинг потенциал қиймати”ни рўёбга чиқариш масаласининг ечими, бу тизимлаштирилаётган категориянинг негизи ҳисобланади.

Айни пайтда шуни таъкидлаш жоизки, бундай потенциал қийматнинг мавжудлиги объективдир; барча муаммо эса, ана шу объективликни рўёбга чиқаришдан иборат. Бу мақсадда рақамлаштирилаётган ахборотлар мавқеи ва аҳамияти бошқа ахборотлар билан ўзаро боғлиқлиги тўғри ва тескари алоқалар билан ифодаланади. Ўз навбатида, бу схемага “Тегишли ахборотдан фойдаланувчилар” элементи киритилиши эса, “Рақамлаштирилган ахборот” элементининг ишлашини таъминлайди. “Рақамлаштирилмаган ахборот” элементининг киритилиши “Рақамлаштирилган ахборот” элементининг доимий мавжуд бўлишини таъминлайди, яъни исталган вақт оралиғида ахборотни рақамлаштиришга талаб мавжудлигини ифодалайди.

Рақамли иқтисодиёт амал қилиниши баробарида “Ахборот ресурслари субъектлари (манбалари)” элементининг мавжуд бўлиши (киритилиши) асосланади, яъни бу элементнинг фаолияти (“Ахборот ресурслари рақамлаштирилишида уларнинг иқтисодий функционалик индекси” доирасида) рақамли иқтисодиётнинг фундаментал асоси ҳисобланган “Ахборотларни айирбошлаш” элементининг мавжуд бўлишини тақозо этади. Бундай айирбошлаш “Ахборотларнинг фойдалилиги” элементи билан боғланади; айни пайтда, ахборотларни айирбошлаш рақамли иқтисодиёт ҳар қандай субъектининг бош мақсади ҳисобланади, шу билан бирга, бундай айирбошлаш натижасида ахборотларнинг фойдалилигини баҳолашга имкон яратилади, яъни фойдалилик рақамлаштирилган ахборот билан тўғри алоқада, рақамлаштирилмаган ахборот билан билан тескари алоқада бўлиши назарда тутилади.

Хулоса. Юқорида олиб борилган таҳлил ва фикрлар асосида шундай хулоса қилиш мумкинки, бугунги кунда турли халқаро композит индекслар ёрдамида рақамли

иқтисодиётнинг ривожланиш даражасини баҳолаш учун етарлича кенг аппарат шакллантирилган. Шу билан бирга, рақамли иқтисодиёт ривожланишини баҳолашнинг халқаро усуллари ҳам камчиликлардан ҳоли эмас, улар асосан АКТ инфратузилмаси ва аҳолининг интернет тармоғига жалб этилганлик даражасини баҳолашни қамраб олади. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикасида рақамлаштириш жараёнининг муаммоли соҳаларини аниқлаш, мавжуд муаммоларни бартараф этиш ва шу билан турли глобал рақамли рейтинглардаги ўрнини яхшилаш имконини берувчи рақамли иқтисодиётни ривожланиш индексини ишлаб чиқиш зарурати мавжуд.

Мамлакатларда рақамли иқтисодиёт ривожлантирилишини баҳоловчи халқаро индексларнинг камчиликлари қаторига ҳар бир давлатнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олинмаслиги, мамлакат кўрсаткичларини халқаро индексларнинг ҳисоблаш талабларига мослаштириш амалга оширилишини киритиш мумкин. Мавжуд усуллар, бизнинг фикримизча, мамлакатда рақамли иқтисодиётнинг ривожланиш даражасини ҳар томонлама баҳолашга имкон бермайди. Кўриб чиқилган усуллар умумий ҳолда асосан рақамли ривожланишнинг техник жиҳатларини баҳолаб, рақамли иқтисодиётнинг технологик жиҳатдан ривожланиши, АКТ инфратузилмаси ва аҳолининг тайёргарлиги даражасини аниқлайди. Аммо рақамли иқтисодиёт жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий институтларини микро ва макро даражада трансформацияси жараёни билан боғлиқ бўлган мураккаб ҳодиса ҳисобланади. Хулоса қилиб айтганда, рақамли иқтисодиётни бир вақтни ўзида турли даражаларда кенг қўламли таҳлил қилиш имконини берувчи кўплаб кўрсаткичлар асосида баҳолаш зарур.

Инновацияларсиз рақамлаштиришни тўлиқ амалга ошириб бўлмагани каби рақамлаштиришсиз ҳам замонавий иқтисодиётни инновацион ривожлантиришни амалга ошириб бўлмайди. Демак, иқтисодиётнинг рақамлашувига инновацион иқтисодиётнинг ривожланиш даражасини белгилаб берувчи асосий омил сифатида қараш зарур. Бу эса иқтисодий тизимларнинг рақамли ва инновацион ривожланиш даражасини баҳолашнинг услубий жиҳатларини комплекс тадқиқ этиш мақсадга мувофиқлигини белгилаб беради. Кейинги навбатда рақамлаштириш ва инновацион ривожланишни баҳолаш учун тавсия этилган кўрсаткичларни батафсил ўрганиш, шунингдек, ташкилий баҳолаш тартиб-қоидаларини такомиллаштириш йўналишида тадқиқотлар олиб бориш долзарблилик касб этади.

Адабиётлар / Литература / References:

1. Varian H. Intelligent Technology // Finance and Development. 2016. Vol. 53. No. 3. P. 6–9.
2. Gartner (2016) Gartner Says Worldwide IT Spending is Forecast to Decline 0.5 percent in 2016 // Gartner. 7 April. Режим доступа: <http://www.gartner.com/newsroom/id/3277517>.
3. de Reuver M., Sørensen C., Basole R.C. The digital platform: a research agenda // Journal of Information Technology. 2018. Vol. 33. No. 2. P. 124–135.
4. Digital Business Models: Concepts, Models, and the Alphabet Case Study. (2019) Ed. by Bernd W. Springer. 247 p.
5. Добрынин А.П. и др. Цифровая экономика – различные пути к эффективному применению технологий (BIM, PLM, CAD, IOT, Smart City, BIG DATA и другие) // International Journal of Open Information Technologies. – 2016. – Т. 4. – № 1. – С. 4–11.

6. Дорр Дж. (2019) Измеряйте самое главное. Как Google, Intel и другие компании добиваются роста с помощью OKR. Пер. с англ. М.: Манн, Иванов, Фарбер. 336 с.
7. Купчишина Е.В. Эволюция концепций цифровой экономики как феномена неэкономии // Государственное управление. Электронный вестник. – 2018. – № 68. – С. 426–444. URL: http://e-journal.spa.msu.ru/uploads/vestnik/2018/vipusk_68._ijun_2018_g./strategii_zifrovoi_ekonomiki/kupchishina.pdf.
8. Negroponte N. Being Digital. New York: Knopf, 1995. <https://web.stanford.edu/class/sts175/NewFiles/Negroponte.%20Being%20Digital.pdf>.
9. OECD Digital Economy Outlook 2015. Paris: OECD Publishing, 2015.
10. Skilton M. Building the Digital Enterprise: A Guide to Constructing Monetization Models Using Digital Technologies. Berlin: Springer, 2015. 230 p.
11. Tapscott D. The digital economy: promise and peril in the age of networked intelligence. NY: McGraw-Hill, 1994. 368 p.
12. Шилов К.Д., Зубарев А.В. Блокчейн и распределенные реестры как виды баз данных // Инновации. – 2018. – № 12 (242). – С. 51–61.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 9 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).